

ЛЮДИНА, ЯКА ЗОБРАЖУЄ: ЧИ БУТИ ТВОРЧІЙ ОСОБИСТОСТІ?

В статье рассматриваются возможности развития творческой личности художника в условиях исчерпания исторической роли постмодернизма в изобразительном искусстве. Обращается внимание на конкретные пути дальнейшего развития творчества.

Ключевые слова: изобразительное искусство, творческая личность, постмодернизм.

The article deals with the artist's creative potentialities development under conditions that post-modernism has exhausted its historical role in fine art. The author pays attention at concrete ways of creative work further development.

Key words: fine art, creative person, post-modernism.

Знову великою мірою йдеться про ситуацію постмодернізму, адже останній продовжує посідати вельми значне місце у сучасному культурному просторі. Знову постає невирішене питання про головне: про місце людини-митця у розбудові нинішньої культури загалом, образотворчої – зокрема, про ступінь людяності культури, оскільки, як відомо, кредо постмодернізму – тотальне заперечення самої необхідності людського начала через те, що останнє нібито неадекватно віддзеркалює дійсність. Такі засади ігнорувати не можна. Вони не тільки антигуманні. Вони мають внутрішнє протиріччя, адже Homo Sapiens Sapiens в особі самого представника постмодернізму – який не просто мислить, а мислить про мислення – своє заявлення на неабияке віддзеркалення такою претензією категорично стверджує. З іншого ж боку, мислення з усією його значущістю даною філософією від людини відчужується, тобто мисленню надається самостійне, без людини існування. Інакше кажучи, замість митця виступає відірваний від нього „текст”, що сам себе продукує. Протиріччя вимагає усунення, проблема ролі людини у культуротворенні, зокрема в образотворенні, – розв’язання. Звичайно, це далеко не тільки естетична – це складна суспільна проблема. Проте її філософсько-естетичний аспект – один з найбільш очевидних, а значить, першочергових для з’ясування.

Докладний аналіз досліджень, які так чи інакше вивчають проблему митця у постмодернізмі, вийшов би ген далеко за межі однієї статті, тому звернемо увагу лише на три роботи останніх років, проблематика котрих певним чином межують з тим аспектом зазначеної загальної проблеми, який стосується наукових інтересів автора даної статті, а саме: з проблемою зображальності у творчості.

Отже, дуже важливо зосередити увагу на запропонованій постмодернізмом картині світу стосовно культури. Глибокий її аналіз надає у своїй монографії [5] І. Смирнов. Конкретно монографія присвячена становищу у сучасній філософській антропології. Автор констатує незаперечний чинник: на межі 20-го і 21-го століть перед західною культурою постала „деантропологізована картина світу” [5, с. 96]. Людина з культурного середовища зникла.

Далі. Постмодернізм „створив філософію, що не вступає у контакт з фактичною дійсністю (філософію дискурсивної практики, пізнання, що саморухається, медіальних засобів, психофілософію, деконструктивізм тощо). В цій філософії людське виступає як ... таке, що містифікує світ і обманює себе” [5, с. 96].

Постмодерністський світ не знає відправної точки і глибини у культурі, тобто не знає генезису, першоджерел – світ постмодернізму плюралістичний, підкреслює Смирнов. „Постмодернізм ... зображує людину негативно іманентною собі, тобто мертвою” [5, с. 142]. Це щодо загальнофілософських настанов постмодернізму.

Щодо образотворчого мистецтва, то дослідник відзначає: „Постмодернізм створив вкрай несприятливий для живопису контекст” [5, с. 160]. Смирнов настільки яскраво розкрив зазначену тезу, що автор даної статті дозволяє собі навести довгу цитату з його монографії. Отже, дослідник пише наступне. „Постмодерністична умоглядність, що зароджувалася, сподівалася занурити живопис у темряву, у незрячість, покінчивши тим самим раз і назавжди з ренесансно-авангардистським схилянням філософії перед наочністю, перед даністю („модернізмом”) побаченого... У такому згубному ментальному середовищі, як теперішнє, живопис ще жодного разу не опинявся” [5, с. 160].

Дуже важливо, що автор порушує питання „виживання живопису в умовах, коли у нього вселяють думку, що він – сліпий” [5, с. 154]. Така пригнічувальна картина сучасного культурного середовища, за Смирновим, представлена постмодернізмом, викликає бажання з’ясувати, чи є щодо цього інша наукова думка.

Ось міркування М. Костенко. Сучасний світ являє собою „розірвану єдність” [3, с. 113]. „У такій ситуації саме індивід, людина постає центральною категорією. ...Людина постає як активна та консолідує компоненти будь-яких суспільних процесів та трансформацій. ...Центральною проблемою є нова концептуалізація проблеми людини як джерела історичних інновацій та каталізатора всіх суспільних перетворень” [3, с. 113].

Далі автор висловлюється стосовно вельми важливої, можна сказати, центральної філософської проблеми сучасності. Її зміст – перспективи розвитку людського суспільства, його духовної культури. Вислів, що наведений нижче, можна інтерпретувати так: рушійною силою суспільства, необхідним засобом існування і розвитку людської особистості є свобода. Костенко пише таке: „Феномен вибору є програмним для сучасної людини... Свобода ж постає як вибір, а не як необхідність; свобода радше як необхідність вибору, обов’язкового вибору, без реалізації якого неможливим є подальший розвиток” [3, с. 121]. А свобідна особистість і творча особистість – поняття неподільно пов’язані.

Розглянуті точки зору стосовно можливих подальших спрямувань сучасної культури є, по суті, протилежними. Більш спокійно, на думку автора даної статті, висловлюється щодо ситуації постмодернізму Т. Гуменюк. В одній із своїх статей, здається, навмисно у постмодерністичній манері іронічного відчуження дослідниця стверджує право цього способу світобачення на власну філософію. У статті відзначається: „Постмодерністська теорія мистецтва виявляється ... гарантом від тотального знищення...” [1, с. 53]. Вірогідно, даний вислів, засновуючись на контексті

статті (повний зміст якої переказувати недоцільно – читачеві краще ознайомитися з повним текстом цієї цікавої роботи), треба розуміти таким чином. Хаотичний плюралізм постмодернізму дозволяє митцю не тільки здійснити свій вибір, а й оберігає останній від однозначного потрактування, а це є обов'язковим, оскільки сенс коректно розуміти як множинність сенсів. Отже, постмодернізм надає культурі гарантію проти неминучості або ж однозначності смерті.

Хочеться відзначити також, що Гуменюк констатує тенденцію сучасної культури „до візуального способу буття” [1, с. 52].

Таким чином, розглянуті дослідження свідчать про існування плюралістичності поглядів на постмодерністичні феномени. Про монополію на істину вести розмову вкрай важко, адже вочевидь відбувається глобальне зрушення усталених уявлень про світобудову – велична зміна парадигм.

Що ж робити митцеві у ситуації плюралістичності? – Що заманеться! Ось де свобода творчості! На таку відповідь, здається очікуємо в першу чергу... Але слід погодитись, що протягом всієї історії людина прагнула виразити своє вміння передавати дійсність не будь-як, а адекватно. Адекватно! А тепер світ все більше перетворюється із знаного на незнаний. Як тут бути? Постмодернізм зовсім не випадково, а від нерозуміння світу демонструє різні свої чудернацькі витівки та ніби абсурдні висновки. Як досягти адекватності сприйняття? І при цьому зберегти активність останнього? Як залишитись митцеві справжньою творчо спрямованою особистістю і не увічнити свій статус човна, яким рухають невідомі течії?

Міркування з зазначеної проблематики становлять завдання даної статті.

Отже, інакше кажучи, чи є перспективи розвитку для художника в умовах сучасного світоглядного коловороту? Чи можна сподіватись на точку опори, гідну звання Людини, – Людини, яка реально зображує дійсність і себе в дійсності, а не свавільно „виражає” (іноді використовують цей термін, щоб завуалювати невідповідність зображення денотату), що заманеться? Чи можливе адекватне відображення взагалі? Де шукати ключ до відповіді на ці запитання?

Здається, одним з таких ключів може бути повернення до метафізики – такої непотрібної постмодерністському філософствуванню. Може тоді трохи відкриється завіса над питанням, чому в наш час людина нерідко відчувається такою розгубленою. Тим більше, що повернення це назріло. Навіть виявився парадокс: прагматичні стимули природничих наук іноді підводять до необхідного наступного кроку – нагальності високих філософських узагальнень. Останні ж детермінують неминучий висновок: людина не тільки не випадає з культури, навпаки, вона – на порозі усвідомлення своєї незнанної ще величі як істоти творчої та гуманної. Щоправда, між здогадками про потенціал людини та його реалізацією – велика відстань.

Тепер необхідно підкріпити сказане прикладом. У сучасних США виник Інститут Монро – „некомерційний освітянський та дослідний заклад, діяльність якого присвячена вивченню людської свідомості та практичних методів прискореного навчання за допомогою розширених станів свідомості. Інститут завоював всесвітнє визнання завдяки своїм відкриттям у галузі впливу звукових хвиль на людську поведінку” [4, с. 285]. На перший погляд, це суто окремі природничі дослідження, які

нібито не мають особливого значення для філософських узагальнень щодо сутності людини. Однак це зовсім не так. Дослідження Р. Монро пов'язані з психологічними дослідженнями, які стали „передмовою у нові уявлення про дійсність, в інший світогляд. Вони розповідають про безмежні потенційні можливості людського розуму” [4, с. 285]. „Інститут Монро... постійно проводить серію програм з розвитку людської свідомості...” [4, с. 286].

Зазначені дослідження відкривають культурній спільноті такі можливості людини, які захоплюють. Але не будемо зараз вдаватись у подробиці – відішлемо допитливого читача до всесвітньо відомих наукових праць Р. Монро.

У світлі сказаного дивують і приголомшують „ножиці”, що їх нерідко утворюють досягнення природничих наук та експериментальної діяльності, з одного боку, і філософські настанови та спрямування – з іншого. В одній і тій же країні ніби в різних вимірах, майже не стикуючись, можуть існувати досягнення науки і доробок філософської думки. Цікавий феномен сучасної ментальності. То ж паростки науки людству слід ретельно вивчати, як ніколи.

Необізнаність, звичайно, не єдиний чинник, що, на думку автора даної статті, перешкоджає творчому розвитку особистості. Навіть тоді, коли це необізнаність у найважливішому – у тому, що Людина Розумна має величні перспективи розвитку, незважаючи на сьогоднішні відчай і сумніви.

Інший чинник, тісно пов'язаний із зазначеним, – широке, надто широке застосування гострого естетичного знаряддя, сильнодіючого засобу. Це іронія. Автор спеціально присвятив цьому питанню одну із своїх статей [2]. Сильнодіючі засоби, як відомо, у великих дозах та при кожній нагоді застосовувати небезпечно – може статися отруєння. Отруєння у масштабах суспільства. Якщо станеться отруєння на високому рівні дії творчих сил, небезпека зросте багаторазово. За умов втрати контролю або зради інтуїції позиція іронізування може перетворитись на програму суцільного заперечення, тобто відбудеться втрата морального і естетичного ідеалу. Інакше кажучи, для розвитку творчої особистості митцю потрібен позитивний герой.

Безумовно, останній живе у художній ретроспективі. На виставках художників старшого та й середнього покоління, вихованих на традиціях реалістичного методу відображення, позитивного героя зустрічаємо, як доброго старого знайомого.

Але відчуття складності світу приводить до невдоволення простими образами – такими, що легко прочитуються і звичайно не криють у собі космічного масштабу таїну, що не дають необхідної та достатньої відповіді на фундаментальні – і треба сказати, болючі – метафізичні питання стосовно сутності людини. Ось чому серед творів молодого покоління художників нерідко трапляються такі: зображується людина, яка не бачить і не розмовляє. Вона не просто змальована із заплущеними очима та міцно стиснутими губами – вона показана з очима та ротом, зашитими мотузкою або дротом. Це вже не просто нездатність бачити і говорити – це свідомий акт заборони, табу, накладеного на людське сприйняття самою людиною-творцем.

Такі роботи вельми показові: художник-постмодерніст (за всієї амбітності, яка, можливо, є зворотною стороною розгубленості) не вірить у власні творчі сили. Але не будемо применшувати значення постмодернізму: останній зумів попри свою

„сліпоту” і „німоту” побачити і висловити факт докорінних змін в усвідомленні світу сучасною людиною. Постмодерністська теза про неадекватність сприйняття дійсності людиною справді має ґрунт під собою. Адже за даними сучасної науки, людина не може сприймати дійсність цілком об’єктивно. Однак уявлення про це абсолютизовано постмодернізмом. Мова в науці не йде про повну невідповідність сприйняття навколишньому світові. То ж треба шукати нової рівноваги з, умовно кажучи, об’єктивним світом людської творчої особистості, роль якої на даному ґрунті, безумовно, тільки зростає.

Роздуми про сутність зображальної творчості неминуче підводять до питання: що означає „зобразити”, або „створити образ”? Що обов’язково треба відтворити? „Об’єктивну реальність” у її натуралістичному вигляді? Сприйняття, які детерміновані органами почуттів, насамперед, зором? Відповіді на дані питання навряд чи мають бути категорично стверджуваними. За всієї важливості і дорожочінності наданих нам природою каналів зв’язку зі світом, цілком імовірно, що найглибніше і, можливо, найреальніше спілкування з ним відбувається через емоційне переживання, а воно настільки ємне, що підводить до відчуття позачасовості, вічності. Якщо точніше, емоційне переживання має стати „сполучною ланкою”, іншими словами, має урівноважувати теперішнє, суб’єктивне і подовжене у безконечне, об’єктне.

Звичайно, давати конкретні рекомендації, як саме цього досягти, важко. Однак, що здається цілком зрозумілим для автора даної статті, так це те, що головним героєм твору повинна бути жива людська душа. Треба повернути їй повнокровну мову, надати їй слово на новому, більш високому витку буття. Треба замислитись над тим, чи не час відійти від тотального застосування витворів типу „реді-мейд”, і не тільки подібних до якої-небудь „заспиртованої свині”, а й просто таких, що без зайвих витівок представляють на художній виставці мертвий технічний прилад чи побутовий предмет. Все це стало загальним місцем. Та й шокувати вже перестає. Тим більше, що „реді-мейди” автоматично, за визначенням, позбавляють митця його творчої природи.

Ведучи розмову про долю творчої особистості живописця, графіка, скульптора, гідних звання митця, не можна не зосередитись на спільній для сучасного людства проблемі зомбування. З’ясувати докладно причини цього явища не є завданням однієї статті, і зараз є сенс лише підкреслити, що його пряма і непряма дії набули нині великого масштабу. Сучасна людина отримує на всі випадки життя матриці-ідеологеми, якими керується у побуті і в думках. Дане явище також, за визначенням, протистоїть творчості. Як не сумно, але треба зазначити, що у зомбуванні не остання роль належить самій зображальній діяльності. Йдеться, перш за все, про антихудожні зразки реклами, яка нерідко замість людських пробуджує агресивні настрої. Те ж саме можна сказати і про архітектурне середовище наших вітчизняних міст, що останнім часом пригнічує та лякає, у кращому разі залишає байдужим і зовсім не надає натхнення, нехтуючи стародавнє гасло, але таке, що не застаріває: „Людина – міра всіх речей”.

Про більш камерні, станкові твори майстрів образотворчого мистецтва, які не впадають у крайнощі постмодернізму, можливо, й не скажеш, що вони сприяють

прямому зомбуванню глядача, але у своїй масі й не збуджують у нього бажання творити. Сумна картина...

Проте, завданням даної статті є пошук позитивної відповіді на питання, чи можливий не лише в нашій країні, а взагалі у сучасному глобалізованому світі повноцінний носій творчості – людина зовсім не з „розколотою” калейдоскопічною свідомістю (як це наочно передав український графік С. Якутович, створивши вельми показовий образ нашого сучасника в одній із своїх ілюстрацій до романів Ю. Андруховича „Рекреації”). Чи є сьогодні детермінанти позитивної духовної розбудови? Адже, як здається, постмодернізм виконав вже свою історичну роль – роль міфологічної „мертвої води”, що „склеює” людську свідомість, суспільство після того, як розструктувалося їх старе єство, „склеює”, але ще не вдихає життя. Тепер на історичній черзі – „жива вода”, що має надати людству могутнього духовного зрушення, тобто має ствердитись нова цілісність, нове уявлення про Єдине з сучасним філософсько-теоретичним наповненням.

Це перспективи. А що ж у реальності? Автор цієї статті бере на себе сміливість стверджувати, що тенденція до формування цілісної, творчої особистості існує. І дана тенденція може перетворитись на усталену закономірність. Передчуття ствердження необхідних змін у суспільстві є. Варто сподіватися, що очікувана творча особистість буде зростати, утримуючи динамічну рівновагу між рівнем конкретного, земного, сьогоденного і іншим, значно вищим рівнем буття, звідки і горизонти ширші, й оцінки вагоміші.

Отже, нинішня культурна ситуація, як у світі, так і в Україні великою мірою визначається постмодернізмом. Останній свою історичну роль у певному переструктуванні людського світосприйняття в основному виконав. Подальші шляхи розвитку творчої особистості пов'язані з іншими напрямками, з набуттям і розвитком нового духовного потенціалу. У постмодернізмі творча особистість характеризується в першу чергу негативними визначеннями, через що має обмежені перспективи розвитку. Якісно новий рівень і характер творчої особистості, зокрема в образотворчому мистецтві, потребує певних умов. Деякі з них виділені в даній статті. Це обізнаність у досягненнях сучасних наук, особливо психології, розширення і поглиблення філософської позиції, усвідомлення сутності художніх засобів, зокрема іронії, виховання емоцій, зниження естетичної цінності техногенних витворів типу „реді-мейд”, протидія впливу зомбування, необхідність пошуку позитивного морально-естетичного ідеалу. Проблема зростання, більше того, самого буття творчої особистості у культурі взагалі, в образотворчому мистецтві зокрема, має перспективи позитивного вирішення – інакше зовсім не постало б сьогодні перед нами старе Гамлетове запитання, ознака душі, що пробуджується.

Література:

1. Гуменюк Т.К. Постмодерністська естетична рефлексія: прощальний погляд на дихотомію „форма – зміст” у мистецтві // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – К.: ДАКККіМ, 2001. – № 2. – С. 48 – 53.
2. Кодьєва О.П. Іронія у зображальній творчості // Наукові записки Харківського військового університету. Соціальна філософія, психологія. – Харків: ХВУ, 2004. – Вип. 2 (20). – С. 81 – 90.

3. Костенко М.В. Соціально-філософська концептуалізація феномена „сучасність”: новітнє суспільство без префіксу „пост” // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія №7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія: Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. – №7 (20). – С. 112 – 122.
4. Монро Роберт. Окончательное путешествие / Перев. с англ. – М.: ООО Издательский дом „София”, 2005. – 288 с.
5. Смирнов И.В. Человек человеку – философ. – С-Пб.: Издательство „Алтейя”, 1999. – 280 с.